

**ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ТАРАҚҚИЁТИ**
**РАЗВИТИЕ НАУКИ И
ТЕХНОЛОГИЙ**

3
2025

Тахририят ҳайъати раиси:

СИДДИҚОВА С.Ғ. –

Бухоро давлат техника университети ректори

Муовини:

НИЗАМОВ А.Б. –

БухДТУ илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректори

Тахрир ҳайъати:

МУҚИМОВ К.М. – ЎзР ФА академиги (ЎЗМУ)

ЖАЛИЛОВ А.Т. – ЎзР ФА академиги (Тошкент кимё-технология ИТИ)

НЕГМАТОВ С.Н. – ЎзР ФА академиги (“Фан ва тараққиёт” ДУК)

БАҲОДИРОВ Ғ.А. – т.ф.д., профессор, ЎзР ФА бош илмий котиби

ХАМИДОВ О.Х. – иқтисод фанлари доктори, профессор (БухДУ)

ЖАЛИЛОВ Т.Қ. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (ТКТИ)

МУХТАРОВ Н.Ш. – техника фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтгаз” АЖ)

ТУХСАНОВ Х.А. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтгаз” АЖ)

МАДИЕВ Р.Х. – техника фанлари доктори (DSc) (“Шуртан ГКМ” МЧЖ)

АДИЗОВ Б.З. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х., ЎзРФА УНКИ

ХУРМАМАТОВ А.М. – техника фанлари доктори, профессор, ЎзРФА УНКИ

СОБИРОВА Н.К. – филология фанлари номзоди, доцент, ЎЗМУ

ҒАФУРОВ Д.О. – Бухоро ДТУ ёшлар масалалари ва маънавий- маърифий ишлар бўйича биринчи проректори ф.ф.д (PhD)

ҚУРБОНОВ Ж.М. – техника фанлари доктори, профессор (Самарқанд ИСИ)

САИДОВ С.Б. – Бухоро ДТУ молия ва иқтисод ишлари бўйича проректори

ШАРИПОВ М.З. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

АСТАНОВ С.Х. – физика-математика фанлари доктори, профессор

РАХМОНОВ Х.Қ. – техника фанлари доктори, профессор

ВОХИДОВ М.М. – техника фанлари доктори, профессор

ЖЎРАЕВ Х.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

САДУЛЛАЕВ Н.Н. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВ Қ.Х. – техника фанлари доктори, профессор

ФОЗИЛОВ С.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

ИСАБАЕВ И.Б. – техника фанлари доктори, профессор

АБДУРАҲМОНОВ О.Р. – техника фанлари доктори, профессор

НИЗОМОВ А.Б. – иқтисод фанлари доктори, профессор

ЖУМАЕВ М.Р. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ЮНУСОВА Г.С. – фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор

ЖЎРАЕВА М.М. – филология фанлари доктори (DSc), профессор

ТЎХТАЕВА З.Ш. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.Ж. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ХАЙИТОВ Р.Р. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х.

БОЗОРОВ Ғ.Р. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

БОЛТАЕВ З.И. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ОЛТИЕВ А.Т. – техника фанлари доктори, (DSc)

ЖАЛИЛОВ Р.Б. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.И. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВА Н.Қ. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

АХМЕДОВ В.Н. – кимё фанлари номзоди, профессор

МАХМУДОВ Р.А. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ПУЛАТОВА М.И. – физика-математика фанлари номзоди, профессор

Бош муҳаррир:

ДЎСТОВ Ҳ.Б. – кимё фанлари доктори, профессор

Муҳаррирлар:

БАРАКАЕВА Д.Ф., ОРТИҚОВА С.Ж., ИСТАМОВА Г.Х.

Мусахҳих:

АРТИКОВА М.М.

ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ТАРАҚҚИЁТИ

ИЛМИЙ – ТЕХНИКАВИЙ ЖУРНАЛ

РАЗВИТИЕ НАУКИ И

ТЕХНОЛОГИЙ

НАУЧНО – ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги Бухоро вилояти бошқармасида 2014 йил 22-сентябрда № 05-066-сонли гувоҳнома билан рўйхатга олинган

Муассис:

Бухоро давлат техника университети

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги ОАК Раёсатининг 2017 йил 29-мартдаги №239/5-сонли қарори билан диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган. 2019 йилда Ўзбекистон Республикаси ОАК Раёсатининг қарорлари билан қайта рўйхатдан ўтказилган.

Тахририят манзили:

200100, Бухоро шаҳри, Қ. Муртазоев кўчаси, 15-уй, Бухоро давлат техника университети

Тел: 0(365) 223-92-40

Факс: 0(365) 223-78-84

Электрон манзил:

E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Журналнинг тўлиқ электрон варианты билан

<https://journal.bmti.uz/>

сайти орқали танишиши мумкин.

Ушбу журналда чоп этилган материаллар тахририятнинг ёзма рухсатисиз тўлиқ ёки қисман чоп этилиши мумкин эмас. Тахририятнинг фикри муаллифлар фикри билан ҳар доим ҳам мос тушмаслиги мумкин. Журналда ёритилган материалларнинг ҳаққонийлиги учун мақолаларнинг муаллифлари ва реклама берувчилар масъулдирлар.

МУНДАРИЖА - СОДЕРЖАНИЕ – CONTENT

ТЕХНИКА, ТЕХНОЛОГИЯ ВА ЖИҲОЗЛАР	
Khaidarov Sh.B., Khamzaev A.A. Optimal angle of installation of the ekg excavator boom . . .	4
Xamroyev X.X., Isamov R. N., Azizov B.A., Turayeva U.X. Metallarining sirt tozaligini profilograf-profilometr yordamida tajribada o'rganish	8
Kudratov Sh.I. The influence of oils on the reliability and longevity of diesel locomotive engines .	13
Bayboboyev N.G., Abdualiyev N.H. Mashina-separatorning qoziqchali barabani massasining inersiya momentlari va o'ziga xos tebranish chastotalarini aniqlash	18
Temirov S.A. Construction and testing of a parabolic solar concentrator	23
Urinov A., Qadirxanov J. Magistral neft quvurlarini korroziyaga qarshi himoya qoplamalar parametrlarning ratsional qiymatlarini aniqlash.	27
Egamberdiyev I.P., Qayumov B.B., Ochilov A.S., Bo'ronov Sh. B. Legirlangan po'latda ikki fazali qayta kristallanishda tuzilma hosil bo'lishi.	33
Зокирова Д.А, Салимова З.Б. Свободные и затухающие крутильные колебания.	36
Bafojev D.X. Po'latdan tayyorlangan mahsulotlarning yuza qatlamining mustahkamligini oshirish	40
Tashpulatov N.E., Sattorov A.X. Drenaj tizimlaridagi oqim tezligi va gidravlik samaradorlikni o'rganish	46
Akabirova L.X. "Buxorotosh" zavodi uchun uch bosqichli shag'al toshlarini qayta ishlash texnologik sxemasini tanlash.	52
КИМЁ ВА КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	
Фозилов Х.С., Туробжонов С.М., Фозилов С.Ф. Кам олтингугуртли дизел ёқилғиларининг мойловчанлик хоссаларига юқори ёғ кислота ва спиртларнинг присадкалик хусусиятларини ўрганиш	58
Jumayev J.H. Sintez qilib olingan n-morfolinbutanon-2ning ingibitorlik xossasining tadqiqi . . .	62
Maxmudov M.J., Haydarov B.A. Alyuminiy saqllovchi koagulyantlarning turlari va ularning asosiy xususiyatlarini tadqiq qilish	67
Rosilov M.S., Beknazarov H.S., Saparov S.X. Oltingugurt bitum aralashmalariga modifikatorlar tasirini o'rganish	75
Sharipova N.O'., Atojev E.X., Axmedov V.N. Mahalliy xomashyolardan olingan adgezivlarning qiyosiy tahlili va samaradorligini o'rganish.	82
Садикова Н.К., Амонов М.Р. Оқава сув таркибидаги нефт маҳсулотларини тозалаш кинетикасини ўрганиш	87
Фозилов Х.С., Туробжонов С.М., Нарзуллаева А.М., Фозилов С.Ф. ҚМПЭ ва ҚМПШ ни ТЕРМО ва гравиметрик усул ёрдамида хоссаларини ўрганиш.	92
Murodov M.N., Do'stov H.B., Panoyev E.R., Murodov J.M. Nordon gazlarni absorbsion tozalash texnologik jarayoni muhiti uchun gravimetrik usulda po'lat namunasining korroziya tezligini aniqlash	95
Xamidov D.G'., Fozilov S.F., Tilloyev L.I. Quyi molekulyar polimer chiqindi suyuq fraksiyasining IQ spektroskopik tahlili	101
Saloydinov A.A., Botirov S.B. Avtomobil benzinlari uchun oksigenatli qo'shimchalarning fizik – kimyoviy tahlili	106
Tursunova M.A., Majidova N.Q., Majidov Q. Mahalliy <i>juniperus (archadosh)</i> turlardan efir moylari olish jarayonini tadqiq qilish.	112
Haydarova H.A., Niyazov L.N. Gidrooksibenzoy kislotalarining oltingugurt saqlagan amidlarining potensial biologik faolligi.	121

МАШИНАСОЗЛИК ВА ЭНЕРГЕТИКА	
Axtamov R.A., Axtamov B.R., Rustamov N.B. Bug‘latish yuzasi tukli qora mato bo‘lgan quyosh suv chuchitgichining issiqlik hisobi	126
O‘rinov.U.A., Abdullayeva.Sh.F. Mexanik ishlov berishda RDB dastgohlarini qo‘llashning muammoli tahlili	130
Teshaev M.X., Nematov Sh.N., Murodov K.J. Yashil energetika. Transport harakati mexanik energiyasidan elektr energiya olish metodi	134
Tuyboyov O.V., Kodirov B.Sh. Integration of artificial intelligence in real-time monitoring of metal-cutting processes.	139
Teshaev M.X., Murodov K.J. Transport vositasi harakatida mexanik energiyasini elektr energiyaga aylantirish qurilmasining matematik modeli	148
Tovboyev A.N., Boynazarov G‘.G‘. Yuqori garmonik tashkil etuvchilar asosida yuklama tugunlarida kuchlanish va ferrozonans hodisalarni elektr ta‘minoti tizimini samaradorligiga ta‘sirini baholash.	153
Kodirov B.Sh., Tuyboyov O.V. Dynamic adjustment of cutting parameters for enhanced machining efficiency.	164
Бабаназарова Н.К., Хусенов Д.Р. Анализ расхода электроэнергии на производственные нужды, на примере газотранспортной системы.	172
Tovboyev A.N., Boynazarov G‘.G‘. Korxona uzluksiz texnologik jarayonlarining elektr ta‘minoti samaradorligini oshirish.	177
Maxmudov B.M., Daliyev A.A. Factors in selecting a solar concentrator.	184
Raxmonov I.U., Uzaqov N.Ch., Nematov L.A. Zaryadlash qurilmalarida chiqish tokini prognozlash dolzarbliligi.	189
ИНФОРМАТИКА ВА АХБОРОТ – КОММУНИКАЦИОН ТИЗИМЛАР	
Xudoyberganov M.O‘., Axtamova L.A. Dasturiy kodni avtomatik tekshirish tizimlarining algoritmik yechimlari	195
ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
Elmurodova A.S., Atamuratova T.I., Ergasheva X.B. Ko‘pkomponentli yormalar uchun potensial xom ashyoning antinutrient omillari va ularni profilaktik bartaraf qilish usullari.....	203
Рахмонов К.С., Ибрагимов У.М., Атамуратова Т.И. Моделирование рецептурного состава хлеба пшеничного сортового с использованием пряно-ароматического сырья.....	208
ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ЕНГИЛ САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
Uzoqova L.P. Poyabzalning qulayligini belgilovchi omillarni ilmiy asoslari	217
Мухтарова З.Н. Проектирование композиционных материалов для одежды	222
Мўминов Қ.М., Хамраева С.А., Хайитметова Р. Турли тола таркибли ипларнинг сифат кўрсаткичлари тадқиқоти	226
Саидова А.С. Болаларнинг ўсиб улғайиш давридаги морфологик ўзгаришларининг кийим шаклига таъсири	230
Komilov Sh.R., Jurayeva G.R., Mamadaliyev N.V. Paxta tolasining sifat ko‘rsatkichlari tahlili	234
Agzamova S.M., Gulyayeva G.X., Musayev N.M., Mukimov M.M., Karimova N.H. Yangi tuzilishdagi ikki qatlamli trikotaj to‘qimalarining texnologik ko‘rsatkichlari tadqiqi.....	241
Abduraxmanova F.A. Poyabzal materiallarining xossalari va ularning poyabzal gigiyenik xususiyatlariga ta‘siri	245
Gafurova N.T., Hasanova M.E. Kichik yoshidagi qiz bolalar kiyimi assortimentini shakllantirish	249

Ражабова Г.Ж. Мода саноатининг экологияга таъсири	254
Tursunova Z.N. Kiyim osti normal mikromuhitini ta'minlashda teri tuzilishining roli	259
Ражабова Г.Ж. Проблемы быстрой моды	262
Temirova G.I., Shodmonova M.S. Trikotaj asosli mo'yna buyumlariga ishlov berishning zamonaviy texnologiyalari va istiqbollari.	267
Пардаев Б.Ч., Джамолов Р.К., Росулов Р.Х., Каримова Г.Т. Пахта бўлакчаларини ҳар бир қозикчали барабандаги ҳаракатининг назарий асослари.....	270
Худойбердиев М.Р., Очилов Т.А., Ёдгоров С.Қ. Пахтани дастлабки ишлаш жараёнининг пахта толаси физик-механик хоссаларига таъсири.....	274
Xamrayeva S.A., Kazakova D.S., Mirnazarova D.J. Belgilangan parametrlar asosida kostyumbop matolarni loyihalash.....	278
Жаллиев Б.А., Зойиров А.Х., Жаллиев Ж.Б. Способы опыления и урожайность хлопчатника	283
Ortiqova K.I., Umarov A.A., Nasriddinova Z.R. Urug'lik va texnik chigitlar uchun linter mashinalarida avtomatik boshqaruv tizimlarini joriy etish.	289
Karimova N.H. Ustki trikotaj mahsulotlari uchun xomashyo sarfi kamaytirilgan aralash trikotaj to'qimalarning samarali tuzilishlarini ishlab chiqish.	293
Каландаров Р.К., Каршинев О.Н. Статистическая обработка результатов экспериментальных исследований полученных в хлопкоочистительных заводах.....	297
Ражабов А.И., Нодирова М.Н. Ўзбекистон Республикаси тўқимачилик саноатида, маҳаллий жун толаласидаги ипларнинг сифат кўрсаткичларига таъсири	302
Каландаров Р.К., Росулов Р.Х., Урозов М.К., Пардаев Б.Ч. Математическая модель колебаний корпуса машины при его креплении к фундаменту.....	306
Rajabov A.I., Nodirova M.N. Methods for eliminating the main problems of technological sections of wool processing in our republic	310
АНИҚ ВА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАР	
Fayazova D.S. Authentic material's history	316
Salomova M.Z. Zamonaviy terminologiyaning rivojlanish bosqichlari va aspektlari	321
Шарипова Ф.Н. Семантические модели выражения терминологического значения	324
Shoyimqulova M.Sh. Termin va umumiy so'zlarning o'ziga xos morfologik va semantik xususiyatlari	327
Mannonov Y.O. Barkamol avlod tarbiyasida axborot – kutubxonalarning roli va ahamiyati	331
Рабиев Ғ.Б. Бухоро вилояти қишлоқ аҳоли пунктларининг ирригация тизимини яхшилаш ва ишлаб-чиқариш зоналарини тўғри жойлаштириш масалалари.....	334
Azizov B.A., Xamroyev X.X. Nazariy mexanika fanini o'qitishda qurilish mutaxassisliklari uchun hisoblash-grafik ishlarini rasmiylashtirish	338
Xakimova M.Y. Yangi ma'naviy makonda kutubxonalarning ijtimoiy vazifalari	344
Бахрамова З.Р. Лексико-семантические особенности терминологии в английском и узбекском языках	349
Xakimova M.Y. Jadid kutubxonalari va mutolaa.....	352
Gafurova N.T., Hikmatov N.I. Texnik oliy o'quv yurtlarida zamonaviy ta'lim shakllari va usullari.	357
Sabirova N., Abduazizova D. Leksik birliklarning lingvopragmatik xususiyatlari	362
Saidova G.Sh., Abidova Z.K., Saidov Sh.Sh. Kasb ta'limi o'qituvchilarida professional o'zini o'zi anglashda ijtimoiy psixologik ta'sir ko'rsatuvchi omillar.	365
Нурмурадова Ш.И. Чакмоқдай умр маҳсули	369

4. Коллинз, Филипп, ред. . Диккенс: Критическое наследие. Routledge & Kegan Paul, 1971.
5. Рахимовна, Б. З. (2023). Характерные черты главных персонажей в «Николасе Никельби» чарльза диккенса. So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 6(6), 338-342. <https://bestpublication.org/index.php/sit/article/view/7172>
6. Бахрамова З. Р. Изображение человеческой трагедии в «Николасе Никельби» Чарльза Диккенса //Журнал Science Time. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 62-67.

JADID KUTUBXONALARI VA MUTOLAA

Xakimova M.Y.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.

Annotatsiya. Ilmiy maqolada Markaziy Osiyo mintaqasi, balki butun musulmon olami va turkiy dunyo tarixida chuqur iz qoldirgan ma'rifatparvar ajdodlarimizning ibratli faoliyatini, ularning o'z qimmatini va ahamiyatini hamon yo'qotmasdan kelayotgan boy merosini chuqur tadqiq va targ'ib qilish ustuvor vazifa ekanligini ta'kidlagan. Jadid ma'rifatparvarlari xalqlarimizni jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, ularni g'aflat botqog'idan qutqarishning asosiy yo'li – bilim va ma'rifatda, dunyoviy bilimlarni egallashda deb bilganliklari uchun milliy uyg'onish, milliy taraqqiyot g'oyasini ro'yobga chiqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etilganlari haqidagi turli yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: jadid, ma'rifatparvar, jaholat, masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, Matbaai – Isxoqiya, kutubxona, qiroatxona, mutolaa madaniyati, axborot madaniyati, mutolaa psixologiyasi, nashr mahsuloti, axborot manbalari, ma'naviy extiyoj, ijtimoiy subyekt.

БИБЛИОТЕКИ ДЖАДИД И ЧИТАЛЬНЫЕ ЗАЛЫ

Хакимова М.Ю.

Узбекский государственный институт искусств и культуры.

Аннотация. В научной статье подчеркивается, что приоритетной задачей является глубокое изучение и пропаганда образцового творчества наших просвещенных предков, оставивших глубокий след в истории региона Средней Азии, да и всего мусульманского мира и тюркского мира, и их богатого наследия, которое и поныне сохраняет свою ценность и значимость. Анализируются различные подходы новых просветителей к тому, чтобы они мобилизовали все свои силы и возможности для реализации идеи национального пробуждения и национального развития, так как они считали, что главный путь вывести наш народ из невежества и отсталости, спасти его от болота беспечности - в знаниях и просвещении, в приобретении светских знаний.

Ключевые слова: новый, просвещенный, невежество, мечети, медресе, ханако, Матбаи - Исхокия, библиотека, читальный зал, культура чтения, информационная культура, психология чтения, издательская продукция, источники информации, духовная потребность, социальный субъект.

JADID LIBRARIES AND READING ROOMS

Khakimova M.Y.

Uzbek state institute of arts and culture.

Abstract. The scientific article emphasizes that the priority task is the deep study and promotion of the exemplary creativity of our enlightened ancestors, who left a deep mark on the history of the Central Asian region, and the entire Muslim and Turkic worlds, and their rich heritage, which still retains its value and significance. The various approaches of the new enlighteners to ensure that they mobilized all their forces and capabilities to implement the idea of national awakening and national development are analyzed, since they believed that the main way to lead our people out of ignorance and backwardness, to save them from the swamp of carelessness is in knowledge and education, in the acquisition of secular knowledge.

Key words: new, enlightened, ignorance, mosques, madrasahs, khanaqo, Matbai-Iskhokiya, library, reading room, reading culture, information culture, psychology of reading, publishing products, sources of information, spiritual need, social subject.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyev “Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari” mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga yo'llagan tabrigida XX asr boshlarida shakllanib, nafaqat Markaziy Osiyo mintaqasi, balki butun musulmon olami va turkiy dunyo tarixida chuqur iz qoldirgan ma'rifatparvar ajdodlarimizning ibratli faoliyatini, ularning o'z

qimmatini va ahamiyatini hamon yo'qotmasdan kelayotgan boy merosini chuqur tadqiq va targ'ib qilish ustuvor vazifa ekanligini ta'kidlagan edilar.

Jadid ma'rifatparvarlari xalqlarimizni jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, ularni g'aflat botqog'idan qutqarishning asosiy yo'li – bilim va ma'rifatda, dunyoviy bilimlarni egallashda deb bilganliklari uchun milliy uyg'onish, milliy taraqqiyot g'oyasini ro'yobga chiqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etdilar.

Ma'lumki, XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston shahar va qishloqlarida masjidlar, oliy, o'rta va quyi madrasalarning kutubxonalari musulmon jamoalari ommaviy foydalanishi uchun mo'ljallangan kutubxonalar, xonaqohlar qoshidagi kutubxonalar faoliyat ko'rsatishda davom etdi. Ularning aksariyati xayr-ehsonlar hisobiga kun ko'rardi. XIX asrning 80-90-yillarida masjidlar, madrasalar qatorida xonaqohlar qoshidagi kutubxonalar ham iqtisodiy inqirozga uchradi.

Bunga mustamlakachi ma'murlarning vaqf yerlari va boshqa mol-mulkning katta qismini Markaziy Rossiyadan ko'chirib keltirilgan aholiga berish bo'yicha qo'llagan chora-tadbirlari sabab bo'ldi. Masjidlar, madrasalar, xonaqohlarni qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy ajratmalarning keskin qisqarishi natijasida XI-XIII asrlarda vujudga kelgan o'rta asrlar kutubxonachilik ishi tizimiga putur yetdi. Kutubxonachilik ishini davlat tomonidan tartibga solish va rahbarlik qilish tizimi mavjud bo'lmaganligi uchun omma madaniyat va ma'rifatdan yanada uzoqlashtirildi.

1870-yilda Toshkentda tashkil etilgan Turkiston ommaviy kutubxonasi faqat amaldorlar, harbiylar va savdagorlarga xizmat ko'rsatar edi. Shuning uchun ham Turkistonda ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha tomonlarini yangilash harakati aynan ta'lim, madaniy, mafkuraviy, siyosiy bilimlar berish bilan bog'liq bo'lgan dolzarb vazifalarni hal qilishdan boshlashni talab qilar edi. Jadid namoyondalari o'z xonadonlarida maktablar ochish, o'quvchilar uchun darsliklar, o'quv qo'llanmalar yozish, teatr truppalari, turli jamiyatlar, gazeta va jurnallar, kutubxonalar tashkil etish orqali ko'p yillik orzular amalga oshirishining tamal toshini qo'ydilar.

Ular keng xalq ommasiga, ayniqsa, yoshlarga bilim tarqatish maqsadida dastlabki ommaviy kutubxonalarni tashkil etish haqida ham qayg'ura boshladilar. 1908-yilda Namangan uyezdining To'raqo'rg'on qishlog'ida Is'hoqxon to'ra Junaydullayev (Ibrat) tomonidan "Matbaayi – Is'hoqiya" nomli ilk nashriyot 1910-yilda Namanganga ko'chirilib, uning qoshida "Kutubxonayi- is'hoqiya" nomli kutubxona tashkil etildi.

Kutubxonada o'zbek, fors-tojik, rus, tatar va turk tillaridagi adabiyotlar, darsliklar va qo'llanmalar, ta'lim-tarbiya bilan bog'liq adabiyotlar, o'sha yillarda nashr etilgan rus va musulmon matbuoti namunalari mavjud edi.

Ibrat ushbu kutubxonaga mudir tayinlab, kitoblarni va ulardan foydalanganlarni tartib bilan yozib borishni yo'lga qo'ydirgan.

Xuddi shu davrlarda Buxoroda yosh buxoroliklar tomonidan "Ma'rifat" kutubxonasi tashkil etilgan. Uning fondida mamlakat va xorijda chop etilgan yangi adabiyotlar, gazeta va jurnallar, jumladan, Istanbulda chop etilgan "Hikmat", "Sirotil Mustaqim", "Ta'rifi muslimin" jurnallari, Rossiyada chop etilgan "Tarjimon", "Irshod", "Vaqt" gazetalari va "Sho'ro" jurnali Turkistonda chop etilgan jadid matbuoti namunalari mavjud edi.

Noshirlik faoliyati, kitob savdosi va kutubxonachilik ishi bilan shug'ullanuvchi birinchi kitob uyi -- "Ma'rifat" shirkati jadidchilik harakatining ashaddiy tarafdorlaridan biri noshir R.Rasulzoda tashabbusi bilan 1912-yilda ochildi. Ikkinchi kitob uyi "Madora" 1914-yilda Qo'qonning Beshariq mahallasida ma'rifatparvar Ibrohim Davron tomonidan tashkil etildi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy qisqa vaqt ichida ikkita -- "G'ayrat" (1915) va "Birlik" (1916) kitob uylarini tashkil etdi. Shu davrda kitob noshirligi va savdosi, ayrim hollarda kutubxonalar va qiroatxonalar tashkil etish bilan o'sha davrdagi boshqa shirkatlar ham shug'ullangan.

Ular orasida Toshkentdagi "Nashriyot" (1914), "Maktab" (1916), "Nashri maorif", Buxorodagi "Barakat" (1914), Samarqanddagi "Zarafshon" shirkatlari mavjud edi.

Ushbu shirkatlarning ta'sis shartnomasida ularning maqsadi musulmon aholi o'rtasida Yevropa madaniyatini gazetalar, jurnallar, kitoblar va ularning savdosi orqali yoyish, kutubxonalar va qiroatxonalar ochish orqali aholi o'rtasida ma'rifat urug'ini sochishni maqsad qilib qo'yganligi ta'kidlab o'tilgan edi.

Turkiston jadidlarining otasi deb nom olgan Mahmudxo'ja Behbudiyning marifatparvarlik faoliyati alohida ahamiyatga molikdir.

Behbudi tomonidan Samarqandda tashkil etilgan ommaviy kutubxona shaharning ruslar yashaydigan qismida joylashgan bo'lib, "Kutubxonayi- Behbudiya" nomi bilan atalgan.

Kutubxonadan tashqari shu yerda mutolaa qiluvchilar uchun keng va shinam qiroatxona ham tashkil etilgan va yangi tipdagi ushbu kutubxonani kutubxona-do'kon deb ham atash mumkin edi. Chunki ushbu muassasaga tashrif buyurgan har bir kishi kutubxonaning alohida fondidan o'z mablag'iga sotib olishi va o'zi bilan birga olib ketishi mumkin edi. Boshqalarning qiroatxonada kitob o'qishlariga sharoit yaratilganligidan tashqari xotirasi va miyasiga quvvat bo'lishi uchun shakarli qaynoq choy ham berilgan. Ushbu kutubxona fondida joylashgan kitoblarning bir qismini Mahmudxo'ja Behbudi o'zining 1899-1900-yillardagi va 1914 -yildagi haj safarlarida bo'lganida keltirilgan, qolgan kitoblar esa Turkistonning turli burchaklaridan, Rossiya imperiyasining Sankt-Peterburg, Qozon, Bog'chasaroy, Boku, Orenburg shaharlaridan, shuningdek, Eron, Turkiya, Afg'oniston, Hindiston, Misr, Livandan kutubxona manziliga yuborilgan edi. Bunday uzoq mamlakatlar va shaharlardan kitob keltirish hisobiga kutubxona va qiroatxona fondini to'ldirish omilkorlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik uquvidan tashqari keng xalqaro aloqalarni va albatta kattagina mablag'ni tashkil etar edi. Shunga ko'ra Mahmudxo'ja Behbudi matbuot sahifalarida e'lon qilingan ko'plab maqolalarida savdo va ishlab chiqarish vakillarini boshlangan xayriya ishlarini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga da'vat qiladi. U shunday maqolalardan birida "Millatga dalda berish, maktablar islohi, yoshlarimizni Yevropa oliy o'quv yurtlariga kirishlarga tayyorlash, umummilliy ishlarni amalga oshirish uchun bizga "Xayriya jamiyatlari", kutubxonalar, jamg'armalar, turli to'garaklar, gazetalar, jurnallar, nashriyotlar va hakazolar kerak" deb yozgan edi.

Umuman olganda, "Kutubxonayi-Behbudiya"ning kitob fondi barcha manbalar miqdoriga ko'ra Turkistondagi eng boy kutubxonalardan biri bo'lgan. Kutubxona fondida Qur'oni Karimning har xil nashrlari, hadislar to'plamlari, fan va bilimning turli sohalariga oid dunyoviy mazmundagi turkiy, fors, turk, arab, rus, nemis, fransuz, ingliz tillaridagi kitoblar to'plangan.

Faqat birgina tarixga oid adabiyotlar ichida "Buyuk umumiy tarix", uch jildli "Madaniyat tarixi", "Tarixiy istiqbol", "Islom tarixi", "Islom olami va Ovrupo XX asrda", "Turkiy xalqlar tarixi", "Madaniyat tarixi", "Shohlarning g'alabalar kitobi", "Usmoniylar saltanati ko'zgusi", "Islom madaniyati tarixi", "Amir Temur", "Buyuk Eron tarixi", "Amerikaning kashf etilishi tarixi" kitoblari bor edi.

Demak, XX asrning dastlabki o'n yilliklari mobaynida jadidlarning ma'rifatparvarlik mazmunidagi yangicha adabiyotlarni o'zida jamlagan kutubxonalari Turkiston o'lkasining deyarli har bir yirik shahrida faoliyat ko'rsatdi.

Jadidlar bir tomondan istiqlol bilan bog'liq bo'lgan harakatlarni olib borgan bo'lsalar, ikkinchi tomondan diniy va dunyoviy kitoblar fondiga ega bo'lgan kutubxonalar tashkil etdilar. Jadidlar ushbu yo'nalishdagi faoliyatlarini izchil davom etdirdilar.

Ularning asosiy maqsadlarini Abdulla Avloniyning "Madaniyat to'lqunlari" nomli maqolasini o'qish orqali to'la anglash mumkin. U quyidagicha yozadi: "Yoshlarimizdan madaniyatga loyiq ravishda o'qub, diniy va madaniy kishilar hozirlansa, tarbiya va ta'limga mohir olim va olima, adib va adibalarimiz yetushsa, maktab va madrasalarimiz muntazam va tartiblik bo'lsa, ziroat, sanoat va tijorat ishlariga mohir kishilar yetushub, zamonga muvofiq ravishda ish yuritilsa, tartiblik "Dorul-yatim"-yetimxonalar, "Dorul-ozizin" - kambag'alxonalar, kutubxonalar va qiroatxonalar ochilsa, shirkat (tovorishestvo)lar barpo qilinsa, yuqorida dedegimiz kabi, xalqimiz orasida zamonga loyiq ulum va funundan boxabar ulamalarimiz ko'paysa, och va yalang'och

kishilarimizning mashaqqatlarini tuzatmak uchun harakat qilinsa, o'qutilsa, axloq va odob o'rgatilsa, shul vaqtda eskincha orasidan chiqub, haqiqiy madaniyat bo'stonig'a yuzlangan hamda madaniyat to'liqlaridan qutulub salomatg'a chiqq'an bo'lur edik".

Yuksak g'oyalarni amalga oshirish yo'lidagi faoliyatning izchil amalga oshirishi natijasida 1913-yilda Toshkent shahrida Munavvarqori Abdurashidxonov va Abdulla Avloniy boshchiligidagi 1909-yilda tuzilgan "Jamiyati xayriya" negizida "Turon" xayriya jamiyatini tashkil etdilar. Ushbu jamiyatning faoliyat doirasi kengayib borgani sari yosh ziyolilar saflari kengayib bordi.

Ammo 1917-yil oktabr to'ntarilishi sodir bo'lishi bilan "Turon" jamiyati atrofida uyushgan jadidlar parchalanib ketadilar. A.Avloniy boshliq bir guruh jadidlar sho'ro hokimiyati tarafiga o'tib "Turon" jamiyati ixtiyoridagi o'zbek tilida yaratilgan sahna asarlarini to'plab, bo'lajak kutubxonaga poydevor quradilar. Shu tariqa 1918-yilda "Turon" kutubxonasi bunyod bo'ladi.

O'sha yilning boshlarida Toshkentga Sho'ro hukumati siyosatining O'rta Osiyoda so'zsiz amalga oshirilishini ta'minlash uchun kelgan, Turkiston jumhuriyati Mudofaa shtabining a'zosi etib tayinlangan Orif Klibleyev 1918-yil iyunida "Ishtirokiyun" gazetasini tashkil etadi va uning dastlabki muharriri bo'ladi. O'sha yilning 20-iyunida Orenburg frontidan kelgan Ahmad Donskoy bilan Vali Allamov ham "Ishtirokiyun" gazetasi tahririyatiga ishga olinadi. Oradan bir hafta o'tgach, 27-iyulda O.Klibleyev muharrirlikni Donskoyga topshirib, o'zi Jizzaxga maxsus topshiriq bilan boradi va o'sha yerda kasallanib vafot etadi.

Sho'ro hukumatining O'rta Osiyoga "keng vakolatlar" bilan kelgan bu ishonchli vakilini dafn etish marosimi katta siyosiy tadbir sifatida o'tkazilgan. Turkiston Xalq Komissarlari Sho'rosining qarori bilan marhum bolshevik nomini abadiylashtirish maqsadida "Turon" kutubxonasiga Orif Klibleyev nomi berilgan. Kutubxona fondini kengaytirish va ta'mirlash ishlari uchun 10 000 so'm hajmda mablag' ajratilgan. Shundan keyin, kutubxona Turkiya, Tatariston, Boshqirdiston, Ozarbayjon va Moskvada chop etilgan turli-tuman davriy nashrlar va kitoblarni olib turish imkoniyatiga ega bo'lgan.

1918-1922-yillarda kutubxona, bir tomondan, o'z a'zolari va tashkilotchilari bo'lmish sobiq jadidlar yordami bilan, ikkinchi tomondan, ma'rifatparvar kishilarning vaqf qilib qoldirgan kitoblari hisobiga oyoqqa turdi, uchinchi tomondan esa berilgan mablag' tufayli markazda va xorijda chiqib turgan davriy nashrlar va kitoblar bilan boyidi.

1919-yil 14-aprelda esa barcha xalq kutubxonalari qatori "Turon" ham davlat ixtiyoriga o'tkazildi.

"Turon" kutubxonasi va qiroatxonasi Sag'bon, Chorsu, Shayx Xovand Toxur, Xadra, Chig'atoy, Oqlon, Xastimom mavze va mahallalari uchun o'rtaliq hisoblangan Eski Jo'vada tashkil etilgan edi. Kutubxona fondida Qozon, Qrim, Tiflis, Orenburg, Istanbulda nashr etilgan gazeta va jurnallar, noyob kitoblar mavjud bo'lib, ko'pgina ziyolilarning asosiy vaqti shu yerda o'tar edi.

Jadidchilik harakatining faol a'zolari bo'lgan aka-uka Karimbek va Komilbek Norbekovlar, Sa'dullaxo'ja Tursunxo'jayevlar xayriya jamiyati nizomida ko'rsatilganidek, halqimizni "sog'lom tomosho", madaniy hordiq chiqaruvga yaqinlashtirish, teatrlar, kutubxonalar, qiroatxonalar yordamida madaniyat olamiga olib kirishga alohida e'tibor qaratdilar. Ular "Maktab kutubxonasi" shirkatini tashkil etib, maktab darsliklari, o'quv qo'llanmalari nashr etish ishiga ham o'zlarining beqiyos hissalarini qo'shdilar.

Shu o'rinda "Turon" kutubxonasida ko'p yillar davomida ishlab, uning har tamonlama rivojlanishiga o'zining munosib hissasini qo'shgan Akbarbek Dolimov faoliyati haqida to'xtalib o'tish zarur.

Jadidchilik harakati muhitida ulg'aygan Akbarbek Dolimov 1927-1929-yillarda kutubxonachilik kursida o'qib, uni tugatgach o'zi ko'p yillar davomida kitob fondidan foydalanib kelgan "Turon" kutubxonaiga ishga kiradi. Turmush qiyinchiliklari va mashaqqatlariga qaramasdan 1932-yildan o'qishini Toshkent davlat pedagogika institutining kutubxonachilik fakultetida davom ettiradi. A.Dolimov kutubxonadagi ishini pedagog sifatida davom ettirib, tez vaqt ichida kutubxona direktori lavozimiga ko'tariladi.

Akbarbek Dolimov Fayzulla Ubaydullayev bilan hamkorlikda “Mukammal ilmiy bibliografiya” kitobini yaratib, unda 1920-1934-yillarda o‘zbek tilida nashr etilgan uch mingga yaqin kitobning bibliografik tasnifi va tasvirini berganlar. Bibliografiya sohasida yaratilgan ushbu birinchi kitob 1934-yilda O‘zbekiston davlat nashriyotida chop etilgan.

Sobir Soliyev bilan hamkorlikda esa 1937-yili respublika kutubxonachi va bibliograflariga metodik yordam sifatida “O‘nli klassifikatsiya” asarini nashr ettirdi. Har ikkala asar ko‘p yillar davomida bo‘lajak kutubxonachilar va bibliograflar uchun asosiy o‘quv qo‘llanma vazifasini bajarib keldi.

Bundan tashqari, Akbarbek Dolimov 30-yillarda Xoji Muin, Shukurullo, Abduqodir Shakuriy, Po‘latjon Qayumiy, Abduvahob Ibodiy, Abdulla Avloniy, Muhibulqori Orifiylar yordamida “Oyina”, “Sadoyi Farg‘ona” jurnallari, “Turkiston” to‘plami taxlamlarining yetishmayotgan va qattiq shikastlangan qismlarini to‘ldirdi va ba’zi manbalarning fotonusxasini yaratdi.

Bu manbalar bugungi kunda Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasida va Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti kutubxonasida saqlanmoqda.

Jadid ma’rifatparvarlarining millat taraqqiyotini umummillat ma’naviyati, ma’rifati yuksalib, illatlardan xalos bo‘lishi bilan bog‘liq deb hisoblaganliklari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas. Ayniqsa, ma’naviy makonni to‘siq bo‘lib turgan illatlarni baprtaraf etish masalasi ko‘ndalang bo‘lib turgan sharoitda ma’rifatparvar bobomiz Mahmudxo‘ja Behbudiy “Bizni kemirguvchi illatlar” maqolasida yozganidek: “Bizni qiladurg‘on aqlsizligimizni qaysi millat qilur? Nikoh, xatna bu ikki balo shundog‘ qattiq bir illatki, o‘lmag‘uncha qutulib bo‘lmaydur. Shaharlarda o‘rtahol, ya’ni o‘tirarg‘a xona va bog‘i bor bir kishi nikoh uchun ikki ming so‘m sarf etar va o‘g‘il xatnasi uchun hech bo‘lmaganda ming so‘m, har bir kishi benavo bu mavridlarga 200 so‘mdan, 1000 so‘mgacha sarf etar. Boy va zo‘raki boylar esa besh ming, o‘n minglab sarf etar”.

Davlatimiz rahbari Anqarada Turkiya respublikasi prezidenti huzuridagi xalq kutubxonasining ochilish marosimida ta’kidlaganidek, “Dunyodagi har qaysi davlat, har qaysi xalq birinchi navbatda o‘zining intellektual salohiyati, yuksak ma’naviyati bilan qadrlidir. Bunday yengilmas kuch manbayi esa avvalo insoniyat tafakkurining buyuk kashfiyoti – kitob va kutubxonalarda” deb ta’kidlaganida jadidlarning bilim olish va mutolaaga bo‘lgan munosabatlarining mantiqiy davomini tushunishimiz mumkin.

Shu o‘rinda yoshlar o‘rtasida mutolaaning zaiflashganligi borasida ma’lum bir mulohazalarni bildirib o‘tish mumkin. Yoshlarda mutolaaga nisbatan ishtiyoq uyg‘otish ularning bolalik davridan boshlanishi zarur. Lekin bolalar uchun ular qiziqib o‘qiydigan, rang-barang, sarguzashtlarga boy asarlar deyarli mavjud emas. Agar jadidlarning faoliyatiga e’tibor beradigan bo‘lsak, ular o‘z tashabbuslari bilan kutubxonalar tashkil etibgina qolmasdan ularning fondini to‘ldirish, foydalanish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish orqali insonlarni madaniyat doirasiga tortishga harakat qilganlar.

Jadid bobolarimizning o‘z davrida qo‘llagan tajribalarini chuqur o‘rganib, zamonaviy axborot-texnologiyalaridan foydalangan holda kutubxonalar faoliyatini takomillashtirish va mutolaa madaniyatini shakllantirish ajdodlarimiz oldidagi burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashr.- Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2022.- 440 bet.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari.- Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020-456 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning Turkiya Respublikasi Prezidenti devoni xalq kutubxonasining tantanali ochilishi marosimidagi nutqi “Yangi O‘zbekiston” ijtimoiy-siyosiy gazeta, 2020 yil 21 fevral.
4. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi.- Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019.-400 b.

5. Odoob bo'stoni va axloq gulistoni. M.Hasaniy tarj.-Toshkent: Fan, 1994.-297 b.
6. Oz-oz o'rganib dono bo'lur: Donishmandlarning bisotidan hikoyatlar, o'gitlar, hikmatlar. Tarjima va to'plovchi: Shorasul Zunnun nashrga tayyorladi. Saidbek Hasanov.- Toshkent: Adabiyot va san'at nashr, 1988.-272 b.
7. Fitrat, Abdurauf. Oila va oila boshqarish tartiblari. Mas'ul muharrir: D.A.Alimov. Tarj.SH.Vohidov.-Toshkent: Ma'naviyat, 1998.-112 b.
8. Farobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. Tuzuvchi M.Mahmudov.- Toshkent: Xalq merosi, 1993.-224 b.
9. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin/Mukammal asarlar to'plami, 8-jild-Toshkent:Fan, 1991, 70-71 betlar.
10. Abdurahmon Jomiy. Gulshaningda so'lmasin gul.-Toshkent: Fan, 2008. 311-bet.
11. Avloniy, Abdulla. Turkiy Guliston yoxud axloq.-Toshkent: O'qituvchi, 1992.-31-bet.
12. Jadid: adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazetalari/

TEXNIK OLIY O'QUV YURTLARIDA ZAMONAVIY TA'LIM SHAKLLARI VA USULLARI

Gafurova N.T., Hikmatov N.I.

Buxoro davlat texnika universiteti.

Annotatsiya. Maqolada texnik oliy o'quv yurtlarida faoliyatga asoslangan yondashuv doirasida ta'lim shakllari ko'rib chiqilgan, talabalarining professional kompetensiyasini shakllantirish usullariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: ta'limning tashkiliy shakllari, ta'lim usullari, seminar va amaliy mashg'ulotlar, oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayoni, faoliyatga asoslangan yondashuv.

СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Гафурова Н.Т., Хикматов Н.И.

Бухарский государственный технический университет.

Аннотация. В статье рассматриваются формы обучения в технических высших учебных заведениях в рамках подхода, основанного на деятельности, а также особое внимание уделяется методам формирования профессиональной компетенции студентов.

Ключевые слова: организационные формы обучения, методы обучения, семинары и практические занятия, учебный процесс в высших учебных заведениях, подход, основанный на деятельности.

MODERN FORMS AND METHODS OF EDUCATION IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Gafurova N.T., Hikmatov N.I.

Bukhara state technical university.

Abstract. The article discusses the forms of education in technical higher education institutions within the framework of an activity-based approach, with particular attention given to methods for developing students' professional competence.

Keywords: organizational forms of education, methods of education, seminars and practical sessions, educational process in higher education institutions, activity-based approach.

Hozirgi jamiyat rivojlanishi bosqichida oliy o'quv yurtlarini bitirgan mutaxassislariga qo'yiladigan talablar o'zgardi. Bir necha o'n yillar oldin malakali mutaxassisni tavsiflash uchun faqat uning professional bilimlari, ko'nikmalari va malakalari baholansa, hozirda talablar soni ko'paygan. Ish beruvchilar yosh mutaxassislarning bilim va ko'nikmalarining sifati va tarkibiga yuqori talablar qo'yadilar. Xodimlar xizmatlari tomonidan ishlab chiqilgan mutaxassislarni tanlashdagi raqobat tizimi, ishga joylashish uchun zarur bo'lgan ko'plab bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Texnik oliy o'quv yurti talabalarining psixologik sifatlari, shaxsning jamiyat talablariga javob berish zarurati bilan bog'liq holda, muayyan tarzda ijtimoiy va professional